

קווים לדמותו של מייג'ור תומס ג' טאלוק*

לאה דוכן-לנדוי

בין מערות הר-סדום בסביבות דרום ים-המלח, בקרבת מקום למפעלי ים-המלח, כגבעות היורדות ממדבר-יהודה, נמצאת מערה יפה ומעניינת, המכונה 'מערת הקולונל'; זאת משום שקצין בריטי גילה אותה בשנות השלושים, עת התגורר ביריחו. מתברר, שאותו 'קולונל' שעל שמו נקראת המערה, אינו אלא המייג'ור תומס טאלוק (Thomas G. Tulloch), ממנהליה של חברת האשלג בשנותיה הראשונות. השם טאלוק אינו זר לאלה שהכירו את מפעל האשלג החל משנות השלושים, כאשר הזיכיון להפיק אשלג וברום מים-המלח הוענק בחודש מאי 1929 על-ידי משרד המושבות הבריטי בשם ממשלות ארץ-ישראל ועבר-הירדן למייג'ור תומס ג' טאלוק ולמשה נובומייסקי, במשותף, לתקופה של 75 שנה.¹

המייג'ור טאלוק היה בן למשפחה סקוטית מיוחסת. בעת מלחמת-העולם הראשונה עבד במחלקת המחקר של התעשייה הצבאית בבריטניה, ובמיוחד בפיתוח אמצעי-לחימה. תוך כדי עבודתו נודע לו, שמחיר האשלג הרקיע שחקים הואיל וגרמניה נהנתה ממונופול גמור בשוקי הכימיקלים. בשנת 1918 נודע למייג'ור טאלוק לגמרי במקרה, מפי קצין שהיה ידידו, שים-המלח מכיל כמויות ניכרות של החומר הגולמי ממנו מופק האשלג. על-סמך ידיעה זו הזדרז טאלוק ופנה בכתב לשר המלחמה בקאבינט הבריטי והצביע על כך, שים-המלח מכיל כמויות ניכרות של החומר היקר וביקש, שינתן לו זיכיון לבדוק את אוצרות ים-המלח, במידה והמלחמה תסתיים בניצחון ושטחי ארץ-ישראל שנכבשו על-ידי הצבא הבריטי ישארו ברשותה של בריטניה. טאלוק ידע, שלאשלג יש חשיבות לא רק בעיתות מלחמה, כמרכיב בתעשיית חומרי-הנפץ, אלא גם בעיתות שלום, כחומר-דשן לחקלאות. ואכן הובטח לו, שכאשר יגיע הזמן לכך, יתחשבו בהצעתו. מהנדס המיכרות משה נובומייסקי (שותפו של טאלוק לזכיון ים-המלח) היה יליד סיביר וחניך אוניברסיטאות גרמניה. הוא היה ציוני מסור ובעל יוזמה וכבר בעת ביקורו הראשון בארץ-ישראל בשנת 1912, החל בנסיונות מדעיים בסביבות ים-המלח. טאלוק ונובומייסקי לא ידעו האחד על קיומו של השני, אך גם נובומייסקי, כטאלוק, ראה את האפשרויות הטמונות בים-המלח. עם תום מלחמת-העולם הראשונה ולאחר שהמנדט על ארץ-ישראל נמסר על-ידי חבר-הלאומים לממשלת בריטניה, החל נובומייסקי בהכנות מעשיות להשגת הזיכיון להפקת אשלג וברום מים-המלח.

* בעקבות מאמרו של מ' ארן, 'הזכויות לחיפושי אשלג ונפט בארץ-ישראל', קתדרה, 31 (ניסן תשמ"ד), עמ' 135-158.

1 המקור העיקרי לרשימה זו לקוח מתוך תיק K11/118 שבארכיון הציוני המרכזי. כמרכן ראה: מ' שרת, יומן מדיני, ג, תל-אביב תרצ"ח (1938), עמ' 128.

כאמור, הקדים טאלוק את נובומייסקי בהגשת בקשתו, ומשרד המושבות לא היה מוכן להתעלם מזכות הקדימה של טאלוק. לאחר משא-ומתן ממושך ומייגע הוחלט במשרד המושבות להעניק את הזיכיון לשני האישים במשותף.²

לאחר פטירתו של מייג'ור טאלוק, בשנת 1938, נמצא תיק עם מכתביו ומסמכיו על-ידי ד"ר אולגה פיינברג, רופאת-עניים יהודיה שחיתה שנים רבות ביריחו והיתה ידידתו של טאלוק.³ אישיותו של טאלוק מתוארת בצורה מקיפה בידי נובומייסקי בספרו,⁴ אך מתוך כתביו ותזכיריו מתגלה טפח נוסף, מפתיע, של אישיות זו. הוא חי ועבד בארץ-ישראל כשמונה שנים ובא במגע הדוק עם הפקידות הבריטית הגבוהה, עם אנשי הצבא והמשטרה ועם ראשי היישוב היהודי, וגם הכיר היטב את המשפחות המיוחסות ובעלות ההשפעה של ערביי ארץ-ישראל. אחד מתנאי הזיכיון לחברת האשלג היה, שעל המפעל להעסיק מספר שווה של יהודים וערבים, ומנהלי החברה שמרו בקפדנות על התנאי הזה. כך בא טאלוק במגע קרוב עם המהנדסים והפועלים היהודים והערבים שעבדו במפעל, והכיר את אופיים, יכולתם ודיעותיהם של אלה ואלה כאחד. בתזכיריו העלה על נס את החריצות, היכולת והאינטליגנציה של הפועל היהודי; אך יותר מכול התרשם מהמוטיבאציה שלו ומנכונותו לוותר על טובות-הנאה אישיות, מפני שהוא רואה את טובת הכלל לנגד עיניו. לעומתו, ראה את הפועל הערבי ככור, עצלן, חסר-יוזמה ופטאליסט.

מתוך הסתכלות בשני העמים ובנעשה בארץ-ישראל בשנות השלושים, הסיק טאלוק את המסקנות הבאות: היהודים היושבים בארץ ואלה שהגיעו ארצה כעולים הם אלמנט חשוב לפיתוחה של הארץ ושל האזור כולו. היהודים נאמנים לרעיון של שיבת ציון. הם משכילים יותר מהערבים, מיומנים, בעלי יוזמה ועקרונות ודבקים במטרתם הלאומית. עז רצונם לבנות את ארץ-ישראל, בה מצאו מיקלט מרדיפות או מתנאי-חיים נחותים. היהודים מעשירים את הארץ לא רק כחריצותם וכיוזמתם, אלא גם ברכוש שהם מביאים איתם מארצות-אירופה. הערבים, לעומת זאת, הם עם נחשל ומוזנח המונהג על-ידי מנהיגים אנוכיים ומושחתים, שכל מטרתם היא לנצל את כוח העבודה הזול של הפועלים הפשוטים ושל הפלאחים העניים. בעלי האדמות הערבים — האפנדים — הם שוחררי-כצע, כל מעייניהם נתונים לרווחיהם, ומצבו של הפלאח העני אינו נוגע כלל ללבם. בין המנהיגים ישנם גם מסיתים רעילי, המוכנים להקריב את עניי עמם על מזבח שאיפותיהם האישיות, תחת מסווה של לאומיות ערבית, ומשפיעים על ההמונים לפרוע פרעות ביהודים ולכוז את רכושם. בשעת מתיחות מדינית, שהם עצמם יוצרים, הם מביאים לארץ באופן בלתי-חוקי המוני חוראנים חסרי-כל ומבטיחים להם כסף וכיזה כדי שהללו יהרגו ביהודים, בעוד שהם עצמם עומדים מנגד וצופים כיצד אלה המוסתים על-ידם נעצרים, עומדים למשפט ואפילו מוצאים להורג, וזאת מבלי שהמסיתים, או האפנדים ידידיהם, ידאגו לגורל אלמנותיהם ויתומיהם.

- 2 על השלבים השונים של המשא-ומתן להענקת הזיכיון כתב משה נובומייסקי בספרו 'Given to Salt', שראה אור באנגליה בשנת 1958. הספר תורגם לעברית ופורסם בהוצאת שוקן גם כן בשנת 1958 בשם 'מיס-הביקל לים-המלח'. הספר בעברית כולל גם את סיפור חייו של משה נובומייסקי החל מימיו בסיביר, מולדתו.
- 3 ד"ר פיינברג עסקה בריפוי עיניהם של ערביי האזור ועשתה מלאכתה במסירות ובנאמנות. באחד ממכתביו הביע טאלוק את תמהונו על כך, שממשלת המנדט התעלמה רשמית מעבודתה הברוכה של ד"ר פיינברג ולא העניקה לה אות-הוקרה על פעלה הרב לריפוי האוכלוסייה הערבית.
- לאחר שנים מסרה ד"ר פיינברג את תיק המסמכים לידי משה שרת והוא מסרו למשמרת לארכיון הציוני המרכזי בירושלים.
- 4 לעיל, הערה 2.

המייג'ור טאלוק, יחד עם הלורד ליטון, מבקרים במפעל האשלג, 1930. יושבים על כסאות, משמאל לימין: מוסייה לנגוצקי, ון-פריזלנד, משה נובומיסקי, הלורד ליטון, מייג'ור טאלוק, ש' הורביץ (הערת המערכת: סדר היושבים המפורט כאן הוא מדוייק יותר מזה המובא בקתדרה 31)

בניגוד לדיעה שרווחה בין פקידי ממשלת המנדט ומשרד המושבות הבריטי, שיכולת הקליטה הכלכלית של הארץ מוגבלת ושהיהודים מנשלים את הערבים תושבי המקום מאדמותיהם ופוגעים במעמדם הכלכלי, הביע טאלוק את דעתו, במכתבים ובתזכירים אל אישים בעלי עמדה בנומשלת הוד מלכותו ובציבור האנגלי, שאין הדבר כך. נהפוך הוא, בכל הערים שבהן האוכלוסיה היא יהודית-ערבית מעורבת, גדל מספר התושבים הערבים. כזאת קורה גם בסביבות המושבות היהודיות. באותה מידה פוחת מספר התושבים הערבים בערים שאוכלוסייתן ערבית טהורה. טאלוק ראה את הפתרון למניעת המתח בין היישוב היהודי והערבי בתחום הכלכלי. לדעתו, צריך היה להשוות את שכרו של הפועל הערבי לשכרו של הפועל היהודי, ודבר זה היה תורם להשקטת הרוחות ולמניעת המתחים. לכן, הסתייג במובן ידוע מעמדתם של היהודים המטיפים ל'עבודה עברית'. במכתבו אל 'אשקה וודג'ווד (ראה הלן) התבטא טאלוק ביחס להסתדרות פועלי ארץ-ישראל במלים אלה: 'הסתדרות הפועלים היהודים, מנסה "לרוץ עם הארנבת ולצוד עם כלבי הציד"⁵, בהצהירה שהינה הסתדרות סוציאלית וכי יש לשלם לכל הפועלים שכר שווה, ועומדת בו בזמן על כך שמפעלים יהודיים חייבים להעסיק אך ורק פועלים יהודים; לכן יקשה עליה מאוד להגן על עמדתה זו, ובעיה זו דווקא היתה בעבר אחת מאבני הנגף הגדולות בדרך להתקרבות ("rapprochement") בין יהודים וערבים'. למרות זאת, עצם התפתחותה הכלכלית של הארץ תורמת גם לרווחתם של הערבים שרמת חייהם עולה באופן מתמיד.

טאלוק הירבה לשלוח תזכירים ומכתבים למידועיו באנגליה, ביניהם תומאס (J.H. Thomas), וודג'ווד (Josiah Wedgwood), לורד ליטון (Lytton), וינסטון צ'רצ'יל, פרקינסון (Cosmo Parkinson) וְהַנְקִי (Sir Maurice Hankey). זה האחרון נהנה, לדברי טאלוק, מהשפעה רבה בכל קאבינט בריטי.

במארס 1936, זמן קצר לפני פרוץ מאורעות אותה שנה, החליט טאלוק להגיד את אשר בליבו וכתב תזכיר ארוך ומפורט לווינסטון צ'רצ'יל שכינה אז כחבר הפרלמנט הבריטי, ובו תיאר את

5 'to run with the hare and to hunt with the hounds' — פיתגם אנגלי עממי שפירושו, לצאת ידי הכול.

תמונת המצב כפי שראה והבין אותו. צ'רצ'יל התרשם מאוד מהכתוב וכאמצעות מזכירו ביקש לדעת באיזו מידה רוצה טאלוק שהחומר ששלח יהיה חסוי.

טאלוק השיב לו ב-29 באפריל 1936, שאין הוא רוצה לשמור דבר בסוד, מלבד את שמו כדי שהשמועה על תזכירו לא תגיע לארץ ותקלקל את מעמדו בין הערבים, והללו יחדלו לספר לו דברים שחשיבותם רבה להבנת המצב לאשורו. בנוסף, הוא חשש, שיוצף כסיפורים מגמתיים של היהודים, בעוד שהוא עצמו שואף להישאר עצמאי ולהסיק את המסקנות שלו באופן בלתי-תלוי. תשובתו נכתבה כבר לאחר שפרצו המאורעות של אפריל 1936, ובמכתב מתוארים בפירוט מעשי ההרג של הפורעים הערבים. באשר ל'שביתה הכללית' שהוכרזה על-ידי מנהיגי הערבים, הוא כותב שפשוטי העם סובלים ממנה ומתרוששים, בעוד 'המנהיגים' קונים בהיחבא את צרכיהם אצל היהודים. אולים הערבים בני המעמד הנמוך אינם מעזים להרים ראש נגד 'המנהיגים'. הללו דורשים פגישות תכופות אצל הנציב העליון, כאילו זו זכותם. השביתה ושלטון הטרור גם הבריחו את התיירים.

תלמידי בית-הספר החקלאי 'כדורי' בטול-כרם שובתים, ולדבריו, זה אבסורד ממש הואיל ובית-הספר נבנה בכספו של התורם היהודי סיר אליאס כדורי.

דברים קשים כותב טאלוק על המשטרה, שבה שירתו בריטים, ערבים ויהודים. רק מפקד המשטרה הבריטי, ספיסר (Spicer), זוכה לשבחים ממנו; בעוד השוטרים הערבים, לדבריו, אינם עוזרים בכלל ליהודים המותקפים, אם כי חל שיפור מאז מאורעות שנת 1929, שאז עמדו מנגד, ראו מעשי שוד ורצח ולא התערבו. לבו של טאלוק יוצא אל השוטרים היהודים הגרים ביחד עם השוטרים הערבים וחייבים לקבל פקודות מקציניהם. משכורתם זעומה ואין הם יכולים להתקיים ממנה משום שהם יותר משכילים ורמת חייהם גבוהה יותר. לדעתו, יש להגדיל את מספר השוטרים הבריטים, כי חבל להעסיק את הצבא הבריטי שנשלח לארץ כדי להשכיך בה שקט.

מעניינות הן הערותיו של טאלוק לגבי הפקידות הבריטית שעמה בא במגע, הן לצורך עבודתו והן לרגל אירועים חברתיים. לרובם אין עניין בארץ-ישראל. הם נשארו בארץ לאחר המלחמה, וכל מה שמעניין אותם הוא להגיע לגיל הפרישה ולחזור לאנגליה. הוא מצטט מדבריו של מי שהיה מנהל מחלקת המכס, הבלו והפטנטים. הלה אמר לו בשיחה פרטית, שהוא מתפלא עליו — על טאלוק — הגר כאן ומתעניין במה שקורה בארץ, בעוד הוא עצמו מחכה בכליון-עיניים לרגע שיוכל לצאת מכאן. אדם זה כלל אינו מעוניין לפתח את המסחר ואת התעשייה של הארץ.

עניין יש גם במידע שמביא טאלוק בקשר להשפעת הנאצים על תושבי ארץ-ישראל הערבים. הנאצים חדרו לשורות הצופים הערבים. רבים מן הצעירים הערבים לומדים ומתחנכים בגרמניה ללא תשלום, ובשובם לארץ הם מפיצים בין הערבים את האידיאולוגיה הנאצית. העיתונות הערבית מלאה דברי שטנה נגד היהודים והצנזורה אינה מחמירה איתם.

הארץ חשוכה מבחינה אסטראטגית והיתה יכולה לפרוח ולשגשג, לו הושכן השלום בין הערבים והיהודים. אך טאלוק מתנבא שהארץ אכן תפתח ותפרח, כי נחוש רצונם של היהודים להצליח והם יצליחו, על-אף הקשיים שממשלת המנדט מעמידה בדרכם.

אפילו קהיליית העסקים הבריטית אינה מרוצה מהמצב שנוצר בגלל המאורעות. הממונה על הכנסות המדינה משתדל להגדיל את הרזרבות הממשלתיות ופועל באיטיות. הוא אינו מאפשר אפילו לסיים את בנייתו של הכביש הישיר תל-אביב — חיפה, שיעקוף את מרכזי המתפרעים

הערבים בשכם, טול-כרם וג'נין. בסך-הכל ישנם ארבעה ככשיים ראשיים בארץ ואין זה מספיק, כי מספר המכוניות גדל מיום ליום.

המאורעות לא פסקו וטאלוק התייאש ממדיניות הממשלה ומעמדתו של הנציב העליון, הגנרל וואקופ (Wauchope). גישתו של זה האחרון היתה ליבראלית ובעצם הבין את עמדת הציונים, אך היה זהיר והססן בפעולותיו וניסה לשמור על נייטרליות ביחסו לשני העמים.

טאלוק הביע את דעתו על המצב המדיני והבטחוני בשני מכתבים ששיגר למערכת העיתון *Palestine Post*⁶. האחד מיום 22 במאי 1936, עליו חתם 'Veritas' (אמת), והשני מיום 30 במאי 1936, עליו חתם 'A Christian' (נוצרי). הוא שיבח את מדיניות ההבלגה של היהודים שנהגו כ'נוצרים אמיתיים', וגינה את המדיניות המוטעית של הממשלה ושל הנציב העליון, שאינו מכיר את הפסיכולוגיה של הערבים ואת טיב מנהיגיהם, שאינם מסוגלים להשתלט על ההמון הפרוע שהם עצמם מסיתים. במכתביו יעץ לשלטונות, לאסור ולהגלות את המנהיגים הערבים כדי להפסיק את השביתה הכללית המרוששת את האוכלוסייה הערבית.⁷

טאלוק העיד בפני ועדת פיל שנתמנתה בסוף שנת 1936 כדי לחקור את הסיבות שבעטיין פרצו ההתפרעויות. הוא הניח, שהכוונה היתה לחקור לא רק את הסיבות המיידיות למאורעות 1936, אלא גם את הסיבות העמוקות יותר שגרמו למאורעות שקדמו להם (בשנים 1921, 1929 ו-1933). מתוך הרשימות שהכין לקראת מתן עדותו בפני ועדת החקירה, מצטיירת גישתו למצב שנוצר, ולהלן נביא את תמצית דבריו.

כשפורסמה הצהרת בלפור לא הובנה כראוי המשמעות הכלולה בה על-ידי ערביי ארץ-ישראל וגם כיום אין הם מבינים מה פירושה באמת, אלא מה ש'מנהיגיהם' מספרים להם, לפי טיטמות השעה. ואולם כאשר הקנאים מבין ראשי הציונים החלו להכריז (למורת רוחם של עמיתיהם הנכונים יותר, שראו את הנולד), שמטרת הציונות היא להשתלט על ארץ-ישראל, נבהלו המשפחות 'הפיאודליות' הוותיקות, כדוגמת החוסיינים, משום שעד אז הם היו אדוני הארץ. כשהמתיישבים היהודים החלו לשלם לפועלים הערבים שעבדו אצלם בחקלאות, בבנייה ובתעשייה, שכר גבוה מזה שהאפנדים שילמו להם, התברר לאלה האחרונים שהניצול שניצלו את אחיהם הערבים חסרי האדמות, לא יוכל להימשך עוד. בו בזמן לא פסקו האפנדים ממכירת אדמותיהם ליהודים כנגד רווחים עצומים, וגם כיום הם מוכנים לעשות כך, אם מעשיהם לא יתגלו. ה'מנהיגים' החלו לחפש עילות כדי להסית את ההמונים נגד היהודים. בשנת 1929 היתה העילה, שהיהודים מתנכלים למקומות הקדושים של המוסלמים; בשנת 1933 היתה הסיסמה, שהממשלה עומדת למסור את כל האדמות ליהודים; ובשנת 1936 העילה היא, שהגירת היהודים במספרים גדולים תדחוק לגמרי את רגלי הערבים מארץ-ישראל. עם זאת, רובם של הערבים העניים מוכנים לחיות עם היהודים 'בהרמוניה', אם יניחו להם 'מנהיגיהם'.

בעת השביתה הכללית קיבלו הפועלים הערבים במפעלי האשלג ביס-המלח מכתבי איום והסתה, אך כאשר הציבו עליהם שמירה של שוטרים ערבים הם ביקשו שוטרים בריטים, כי השוטרים הערבים היו מספרים להם סיפורי-זוועות ושקרים, שההרוגים מבין אנשי הצבא הבריטי

6 'הפלטסיין פוסט' היה עיתון יומי באנגלית ועורכו היה גרשון אגרונסקי (לימים גרשון אגרון). עם קום המדינה הפך ל-*Jerusalem Post*.

7 בהתמשך המאורעות, אכן הוגלו המנהיגים הערבים לאיי סישל (Seychelles) שבאוקיינוס ההודי.

מרוכים יותר מההרורים מבין הפורעים. מכל מקום, בין הפועלים היהודים והערבים שעובדים במפעל האשלג שורר אמון הדדי. החברה משלמת שכר הוגן לפועלים הערבים ודואגת להם מבחינה בריאותית. על כך מאשימים האפנדים את מנהלי החברה, שהם 'מקלקלים את השוק', אך מטעמים פוליטיים הם דרשו ששכרם של הפועלים הערבים ישווה לזה של אלה היהודים. ואולם, כאשר מנהלי החברה הציעו לאפנדים שגם הם ישלמו שכר יותר גבוה לפועלים הערבים שלהם, הם חדלו לדרוש הטבות לפועלים הערבים העובדים בחברת האשלג.

מעמד 'הערבים חסרי הקרקע' (landless Arabs) נוצר על-ידי הלחץ שהאפנדים לוחצים את הפלאח העני השוקע בחובות ונאלץ למכור את אדמתו לאפנדי. הפלאחים בעלי הקרקע (ואין רבים כאלה) אינם מוכרים את אדמתם הישר ליהודים, אך האפנדים מוכרים ליהודים ברווח עצום את אדמת הפלאחים שנושלו מאדמותיהם.

טאלוק מדגים את אי-דאגתם של האפנדים העשירים לעניי עמם על-ידי חוק 'הזכויות למים'⁸ ביריחו (שבה התגורר טאלוק). האפנדים קנו את 'הזכויות למים' של האיכרים העניים, הללו נותרו ללא מים וללא אפשרות לעבד את אדמותיהם, וכך הצטרפו גם הם למעמד חסרי הקרקע. אפילו שופטים ערבים המשתייכים למעמד השליט, השתתפו ברכישת 'הזכויות למים' ביריחו. אליבא דאמת, גם הממשלה מעדיפה לתמוך בבעלי ההון הערבים המסוגלים לפתח חקלאות אינטנסיבית יותר, ובכך תורמת גם היא להיווצרות המעמד של 'הערבי חסר הקרקע'.

טאלוק הרחיק לכת בעדותו באומרו, שטוב היה לפתוח לא רק את שערי ארץ-ישראל בפני העולים היהודים המביאים הון, ידע מקצועי והשכלה רחבה לארץ, אלא שגם את שערי עבר-הירדן היה כדאי לפתוח בפני העולים היהודים, בתנאי שיעסיקו פועלים ערבים ויהודים במספרים שווים. טאלוק הציג בפני הוועדה המלכותית את התיאוריה שלו, כיצד לקיים השקיייה מספקת וחקלאות אינטנסיבית באזור עמק-הירדן. הוא המליץ על שיטות לאגירת מי הגשמים ולמניעת סחף הקרקע.⁹ הוא שיבח את שיטת הטרסות, שהחקלאים הערבים נהגו לבנות כדי לעצור את שטיפת השכבות העליונות של פני הקרקע, והמליץ שיש לעודד את החקלאי הערבי העני לבנות מחדש את הטרסות שנהרסו במרוצת השנים. להערכתו, היתה האוכלוסיה החקלאית של הארץ בשנים הקדומות גדולה יותר מאשר בהווה, והשטח מדרום לים-המלח היה אזור פורה שפירנס אוכלוסיה גדולה. לעומת זאת, היתה אוכלוסיית הערים דלה יותר מאשר בהווה. אמנם נכון הוא שמאגרי-מים היו מצויים יותר, אך אלה שימשו לשתיייה ולא להשקיייה, משום שלא היו גדולים די הצורך. ליד הערים היו מעיינות רבים, אולם משנסתתמו היו תושבי הערים הסמוכות אליהם נוטשים את מקומות מגוריהם.

טאלוק היה משוכנע שהמאורעות פרצו לא רק בגלל עליית היהודים ופעילותם של גורמים מקומיים, אלא גם מתוך פזילתם של הלאומנים הערבים לנעשה בסוריה, בעיראק ובמצרים. עצמאותה של עיראק והשינויים במצרים עוררו תקוות בליבות הלאומנים הערבים, והמאבק המתבטא במאורעות 1936 אינו רק נגד היהודים, אלא נגד ממשלת המנדט עצמה. המפלגות הערביות הלאומיות ושואפות לעצמאות ערבית, אלא שהן מתכתשות בינן לבין עצמן. מפלגת

8 רשת המים סופקה על-ידי ממשלת המנדט.

9 התיאוריה שלו מזכירה את תורתו של לאודרמילק, מומחה הנודע לשימור הקרקע. ספרו *The Promised Land* (תורגם לעברית בשם 'הארץ היעודה') יצא לאור ב-1944. בשנת 1945 הצטרף לטכניון בחיפה והשתתף בהקמת הפקולטה להנדסה חקלאית.

'הערבים הצעירים' (Arab Youth Party) חותרת נגד השלטון הפיאודלי של החמולות השולטות, כגון החוסיינים והנששיבים, אך גם אלה האחרונים הם אויבים בנפש בינם לבין עצמם. במכתבו אל יאשיהו וודג'ווד, חבר הפרלמנט האנגלי (מיום 17 באפריל 1937), כתב טאלוק בעניין תכנית החלוקה, בטרם המליצה עליה ועדת פיל. טאלוק היה סבור, שגם היהודים וגם הערבים מתנגדים לתכנית, עוד לפני שהוצעה. נימוקיו של טאלוק נגד תכנית זו, שמהם עולה גישתו הנייטרלית, היו: אם אזור השפלה יימסר ליהודים, מה יקרה לבעלי הקרקעות הערבים שהשקיעו לאחרונה כספים רבים בנטיעת פרדסים חדשים? הרי האזור היהודי יתפתח ויפרח, ואילו זה הערבי יוזנח ויתדרדר, ובמקרים רבים יחזור להיות מדבר שומם, כי אין כמו הערבים המסוגלים להפוך חבל-ארץ פורה למדבר.¹⁰ אז יתחילו הערבים לפרוץ לאזור היהודי, לשדוד, להרוג ולהרוס; יותר בני-אדם יירצחו והשנאה תלך ותגדל. לכן, הפתרון שטאלוק הציע — וכך גם העיד בפני ועדת פיל — הוא כלכלי מיסודו: יש להשוות את שכרו של הפועל הערבי לשכרו של הפועל היהודי. ברור שהאפנדים לא יראו זאת בעין יפה, שכן הדבר ימנע מהם להסית את ההמונים נגד היהודים. הטענה שהיהודים מנצלים את הערבים העניים, תיעלם. אמנם היהודים יוכלו לומר אז, שאם אין הבדל בשכר העבודה בין יהודים וערבים, מה הטעם שיעסיקו ערבים? גם לכך יש בידי טאלוק תשובה, בצטטו את המאמר של נורמן בנטוויץ'¹¹ שהתפרסם ב-*Palestine Review* (מיום 14 באפריל 1937), בו טען שהיהודים היו יכולים לעשות הרבה יותר ממה שעשו כדי להגיע לידי הבנה עם המעמד העני של ערביי ארץ-ישראל; טאלוק הדגיש, שלו עשו זאת היהודים בזמן הנכון, היו למעשה עוקפים את האפנדים ומחבלים במאמצייהם להמשיך ו'להחזיק בגרונם' של הערבים העניים.

טאלוק לא שקט על השמרים לנוכח המצב הבטחוני והמדיני המתדרדר, ובמכתבו אל פרקינסון במשרד המושבות מיום 10 בינואר 1938 הוא מתאר את המצב הכלכלי הירוד ואת המצב המדיני המעורפל, ואינו מהסס להצהיר שהארץ לא תשקוט לפני שיגרשו את המופתי, המקבל עזרה בכסף ובכוח-אדם מאיטליה ומגרמניה ומכריח דרך הגבולות הארוכים של הארץ רוצחים ושודדים. לדעתו, יש להגן על גבולות הארץ בגדר-תיל דוקרני.¹² עוד המליץ במכתבו זה על הנהגת תעודות-זהות בארץ-ישראל,¹³ על-מנת שיהיה קל יותר לזהות אנשים, והדגיש שאם יימצאו יהודים השוהים בארץ באופן בלתי-חוקי, יש להכריז עליהם כעל עולים לפי החוק ולנכות את מספרם מה'קוואטה' (quota — מיכסה) הבאה של עולים, וזו תהיה מחווה יפה כלפי היהודים הנרדפים. ולסיום, נציין את מכתב הברכה ששלח טאלוק לאריק מילס (Eric Mills) ביום 15 במארס 1934, כשזה נתמנה על-ידי הנציב העליון לכהן בתפקיד מנהל מחלקת העלייה של ממשלת המנדט.

10 טאלוק מצטט את מייג'ור ג'ריביס (Jarvis), שהכיר את האזור, כתב עליו ואמר, שאין זה נכון שהערבי הוא בן המדבר; הוא אבי המדבר ('The Arab is not the son of the desert but the father of it').

11 נורמן בנטוויץ' (יהודי) היה היועץ המשפטי הראשון של ממשלת המנדט משנת 1920 עד 1931. הוא נאלץ להתפטר מתפקידו בשנת 1931, לאחר שבשנת 1930 נתקף ונפצע בידי צעיר ערבי חמום-מוח. בנטוויץ' הומין את המתקש שנחפס, וממיתת חוליו אמר שסלח לו. אף-על-פי-כן, בגלל המגמות האנטי-ציוניות של ממשלת המנדט, נאלץ להתפטר מתפקידו. בנטוויץ' דגל בשיתוף-פעולה עם הערבים ובאי-שלילת זכויותיהם.

12 'חומת טגארט' שהוקמה בהמשך המאורעות, אכן היתה גדר-תיל דוקרני. היא הוקמה לאורך הגבול הצפוני של ארץ-ישראל.

13 מאוחר יותר אכן הונהגו בארץ-ישראל תעודות-זהות.

במכתב שנכתב לאחר עלות הנאצים לשלטון, מברך טאלוק את מילס ואומר, שזכות גדולה נפלה בחלקו בהיותו ממונה בתקופה היסטורית מרגשת כל-כך על שערי העלייה לארץ. הוא מבקש ממנו לפתוח לרווחה את שערי הארץ בפני המהגרים היהודים הנמלטים על נפשם מפני רדיפות הנאצים. יהודים אלה לא יכבידו על כלכלת הארץ. נהפוך הוא, הם יביאו אתם הון וידע, חינוך מעולה וטעם טוב. טאלוק מסיים את מכתבו באמרו, שאם מילס יפעל בדרך זו, הוא יזכה להכרת תודה מאת 'העם האינטלקטואלי שבעמים' הנרדף על צווארו ללא עוול בכפו. יתירה מזאת, מעשה כזה של גדלות-נפש יתרום להרמת קרנה ולהאדרת שמה של האימפריה הבריטית, שנפגעו באזור זה. לא ידוע עד כמה ידע היישוב היהודי באותה תקופה להעריך את המייג'ור הסקוטי, שעם היותו פטריוט בריטי שמרן מהאסכולה הישנה, ראה בעם היהודים עם-סגולה ולימד עליו זכות.

